

Ayla Korkmaz¹, Mürüvet Başer²

DOI: 10.17942/sted.507660

Geliş/Received : 17.01.2018

Kabul/Accepted : 22.07.2018

Öz

Bireyler arasındaki hiç bir ayrım ya da fark, bireylerin biyolojik anlamda er ya da dişi oluşları kadar belirgin ve yaygın değildir. Fakat cinsiyet yalnızca biyolojik özellikleri ifade etmez. Cinsiyet birey açısından, yaşamın daha ilk yıllarından itibaren toplumsal bir kategori olarak da anlam kazanmaya başlar. Takip eden yıllarda bireyin biyolojik cinsiyetini merkeze alan bir anlayış ve düşünüş yaşama dünyası gelişir. Oluşan bu dünyanın ismi "toplumsal cinsiyet" tir.

Bu makalede toplumsal cinsiyet dünyasının oluşumunda etkisi olan iki önemli kavrama yer verilmiştir. Bunlar "ataerkillik" ve "iktidar" kavramlarıdır. Makalenin toplumsal cinsiyet rolleri ile ataerkillik ve iktidar kavramları çerçevesinde kadın ve erkek cinsiyet arasındaki ilişkilere daha geniş bir perspektiften bakılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Toplumsal cinsiyet rolleri, Ataerkillik, İktidar ilişkileri

Abstract

None of the distinctions or differences between individuals are as obvious and common as their being male or female in biological terms. But gender doesn't just mean biological features. In terms of individual, the gender begins to gain meaning as a social category as well from the first years of life. In the following years, a world of understanding-thinking that center on individual's biological sex takes shape. The name of this world is "gender".

In this article, two important concepts, which are influential in the formation of the world of gender were addressed: "Patriarchy" and "Power". The article is thought to contribute to looking at the relationship between the gender roles and male and female within the context of patriarchy and power concepts from a broader perspective.

Key words: Gender Roles, Patriarchy, Power relations

1 Öğr. Gör.; Gaziosmanpaşa Ü. Sağlık Bilimleri Fak. Hemşirelik Bölümü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD, Tokat (ORCID No:0000-0001-2345-6789)

2 Prof. Dr.; Erciyes Ü. Sağlık Bilimleri Fak. Hemşirelik Bölümü, Doğum-Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD, Kayseri (ORCID No: 0000-0003-4565-2275)

Giriş

Birey doğumundan itibaren çevresinden gördüğü ve edindiği bilgi, deneyim ve öğrenmelerle toplum içine karışır ve kendine bu toplumda yer edinir. Kramer (1), bireyden bu süreç esnasında, kimliğini toplumsal cinsiyet rollerine göre biçimlendirmesi beklendiğini belirtmektedir.

Toplumsal cinsiyet, iktidar ilişkilerinin ve bireyin kimliğine müdahalenin yaşandığı bir alan ve aynı zamanda sosyo-kültürel bir yapı olarak tanımlanabilir. Her alanda karşımıza çıkan iktidar, toplumsal cinsiyet alanında da ataerkil bir ortam içinde varlığını sürdürür. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, ataerkillik ve iktidar kavramları birbirleriyle iç içe geçmiştir. Bu makalede ataerkillik ve toplumsal cinsiyet kavramlarının toplum içinde nasıl yer aldığı ve kadına olan yansımaları ele alınacaktır.

Toplumsal Cinsiyet Rollerine Bağlamında “Ataerkillik” Kavramı

Toplumsal cinsiyet; içinde yaşanan zaman, coğrafya ve kültüre göre değişen, insanların cinsiyetlerine göre sahip olmaları beklenen sosyal rol, davranış ve fiziksel görünüşün bütünüdür (2). Toplumsal cinsiyet algıları kişilere salt “insan” gözüyle bakılmasını engelleyip onlara birer “cinsiyet elbisesi” dikmekte ve kişiler üzerine de o elbiseyi tam olarak oturtma çabasına girmektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri yaklaşık beş bin yıldır ataerkil sistem içinde belirlenmektedir. Zamanla ve mekanla değişebilen dinamik bir yapı gösteren toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasında hiyerarşik bir sistem yaratır. Bu hiyerarşik yapı içerisinde erkekler özne/aktif/olumlu taraf olarak tanımlanırken, kadınlar ise öteki/pasif/olumsuz olarak kodlanır (3). Bu tanımlamaya göre ataerkil sistem içinde kadınlara annelik, topayıcılık, ev kadınlığı, kölelik, fahişelik, bakıcılık gibi toplumsal cinsiyet rolleri verilirken; erkeklere avcılık, askerlik, yöneticilik, sanatçılık gibi roller düşer (4).

Ataerkil kelimesinin anlamı erkek iktidarı demektir. Kelimenin kökeni Türkçedir. Türkçe’ye Fransızca’dan girmiş ve Batı dillerinde Ataerkillik manasına gelen “patriarka” kelimesi ise patria (baba) kelimelerinden türemiştir. İngilizce de ise “patrilocal” sözcüğü evlilikten sonra kadının

erkek tarafının akrabaları yanına yerleşmesi anlamına gelmektedir (5). Başka bir anlamıyla ataerkillik, erkek otoritesine dayanan bir tür toplumsal örgütlenme düzenidir (6). Bu düzenin temelini erkeğin üstünlüğü fikri oluşturur. Her ne kadar neslin devamını doğurarak sağlayan kadınlar olsa da, erkekler soylarının yine bir erkekten geleceğine inandıkları için soyun devamlılığı konusunda kendilerini yetkili kılmışlardır. İnsanlığın devamının kendi ellerinde olduğuna inanan erkekler, etki alanlarını bu sayede daha da genişletmişlerdir (7).

Ataerkil sistem hem kamusal alanda, hem de özel alanda karşımıza çıkar. Ataerkil düzen kadını özel alanla (ev ve aile) sınırlandırırken, erkeği ise kamu alanına (siyaset, iş, vatan koruması, kültürel hayat) hakim kılmaktadır (3). Bunun bir sonucu olarak da ikili toplumsallaşma sürecinde kadının maruz kaldığı baskı ve ayrımcılık mekanizmaları toplumsal kurumlar ve bireyler arası ilişkiler sürecinde her gün yeniden üretilen cinsiyetlendirilmiş kişilikleri yaratmayı sürdürmektedir. Ancak anne-babanın aile içindeki simetrik duruşuyla toplumsal cinsiyet sistemindeki ikili kategori nispeten ortadan kalkabilir. Bu gerçekleştiğinde ise sosyo-kültürel yaşamın farklı alanları cinsiyetçi karakter taşımak yerine bireysel eylem ve çabaların sonuçlarına göre eşitlikçi cins ideolojisini yaratmış olacaktır (8).

Toplumsal Cinsiyet Rollerine ve İktidar İlişkileri

Seidler (9) toplumsal cinsiyet sisteminin kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkilerini ifade ettiğini belirtir; kadınlık ve erkeklik karşılıklı bir iktidar bağı içinde anlaşılabilir. Lipman-Blumen (10) ise erkek ve kadın arasındaki rol, statü, sorumluluk, topluma ait kaynaklar üzerinde eşitsiz kontrol yetkisinin aradaki temel iktidar farklılıklarını oluşturduğunu ileri sürer.

Toplumdaki cinsiyetçi yapı, sanki erkekle kadın arasındaki biyolojik farkın doğal bir sonucuymuş gibi meşrulaştırılmaktadır. Bireyin bilişsel şemaları toplumsal pratiğe göre biçimlenmekte ve bu şemalar cinsiyetçiliğin sanki doğal ve objektifmiş gibi algılanması ve deneyimlenmesini sağlamaktadır (11). Yaraman (11)’in aktardığına göre Fransız Sosyolog Bourdieu ise toplumun fark edilemeyen egemenlik ilişkilerinin bulunduğu ayrılmış alanlardan meydana geldiğini kabul

etmektedir. Simgesel sermaye o alanda saygı, onur ve söz sahibi olma hakkı olup, iktidarın temel kaynağıdır. Alandaki mücadele ve hiyerarşi, o alana özgü simgesel sermayeye sahip olma ve olmama durumuna göre belirlenir. Simgesel sermayeye bağlı egemenlik ilişkisi davranış, tutum, değer yargıları ve algıyı yönlendirecek olan alanları belirler. Cinsiyet alanında erkeğin simgesel sermayeye sahip olmasına bağlı olarak ataerkil alanlar tutum, davranış, değer yargısı ve algıları yönlendirir.

Her zaman farkına varılmasa da, görünen ve mücadelesi verilmekte olan bu açık cinsiyetçiliğin dışında, aslında kendi ikinci cinsliğini yeniden üreten "iltifat", "kayırılma" ve sözde "kazanım"ların özellikle görece özgürleşmiş kadınlarca kullanıldığına tanık olunur. Yaraman (11)'in aktardığına göre Fransız sosyolog Bourdieu kuramında simgesel şiddeti simgesel sermaye sahiplerinin iktidarlara, kendi ezdiklerine, sanki onların kazanımlarıymış gibi sunduğu olanaklar vasıtasıyla, üstelik gönüllülükle yeniden ürettiği olarak açıklamaktadır. Simgesel iktidarın sürekliliğini sağlayan simgesel şiddetten kaçınmak şöyle dursun, kadınlar kimi zaman bu simgesel şiddete maruz kalmayı tercih etmektedirler. Bu uygulamaların parçası olmaktan hoşlanmakta, hatta yapamazlarsa ya da kendilerine yapılmazsa rahatsızlık hissetmektedirler. Çoğu kadın geleneksel rolünün ödüllendirilerek pekiştirildiği Anneler Günü'nün kutlanmasını ister. Üstelik yalnızca anneler değil, çocuksuz kadınlar da, ataerkil değerlere göre "kusur" addedilen durumlarını kapatmak istercesine kendilerinin de Anneler Günü'nün kutlanmasından hoşlanırlar. Yine kadınlar, kendi tabiiyetlerini onaylar biçimde, evlenme ve arkadaşlık tekliflerinin erkekten gelmesini; kapılarının açılıp önden geçmeyi, "özel günleri" erkeklerin anımsamasını ve onlara bir hediye "satın almasını" beklerler; erkeğin yaşı, geliri, boyu gibi özelliklerinin kadından fazla olmasını "normal/doğru" bulur ve hayata geçirirler. Erkek iktidarını pekiştiren bu uygulamalar kadınlarca gönüllülükle uygulanmaktadır. Hatta yaşanmadığında kadınlar mutsuz olabilmektedirler (11).

Özellikle kadınlık durumunu tartışan kadınların uyguladığı, ama erkeğin iktidarını birkaç yoldan

pekiştiren bir durum da kadınların iki soyadı kullanmasıdır. "Babayı gücendirmeden eşe de gerekli saygıyı gösteren" kadının adının olmadığı bu uygulamanın bir diğer sakıncası da kadının medeni durumunun, eşinin isim ve soyadında bu gösterge/alyans yüklü olmadığı halde, afişe edilmesidir ve bu uygulama aslında açık bir eşitlik ihlalidir (11).

Özünde iktidar olan bu cinsiyet rejiminde iktidarın doğası gereği, güçlü ve zayıf olan kesimler, kendi kontrollerinin dışında işleyen iktidar ağının içerisinde yer almakta ve kendi benliklerine karşın, erkeklik söylemini içselleştirir ve bu söylem içinde konumlandırılırlar. Bununla birlikte ataerkil yapılanmayı iktidar sahibi erkeğin güçsüz kadın üzerinde kurduğu tek biçimli baskı şeklinde görmek, aşırı indirgemeci bir yaklaşım olur. Çünkü iktidar yapısındaki güçlü kesim, erkek ya da kadın gibi bir cinsiyete değil, belirli bir erkeklik söylemine atfedilir (12).

Ataerkillik, İktidar İlişkilerinin Değişen Yapısı ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine Etkisi

Modern bir toplumun birtakım ölçütleri vardır. Okuma-yazma oranı, ulusal gelir, ulaştırma, sanayi ve sağlık koşullarının iyi/yüksek olduğu toplumlar modern toplumlardır (13). Bunların yanı sıra en az bu kavramlar kadar önemli bir başka ölçüt ise kadınlardır. Herhangi bir toplumda kadına verilen haklar ve kadının konumu ne düzeydeyse o toplumun gelişmişliği de o düzeydedir. Bir toplumun gelişmişlik düzeyini anlayabilmek için o ülkede kadınlara ne kadar hak ve fırsatların tanındığına bakmak gerekir (14). Bugün dünyaya baktığımızda kadına özgürlük tanımayan devletlerin geri kaldığı ve gelişemediği görülmektedir. World Economic Forum Global Gender Gap 2017 Raporu sonuçlarına baktığımızda; 144 ülke arasında cinsiyet eşitliği açısından Fransa 11.sırada, Almanya 12.sırada, İngiltere 15.sırada ve Kanada 16.sırada yer alırken Nepal 111.sırada, Suudi Arabistan 138.sırada, Türkiye 131. sırada alt sıraları oluşturmaktadır. Aynı raporda; ekonomik alanda 128.sırada gelen Türkiye, eğitim alanında 101, sağlık alanında 59, siyaset alanında cinsiyet eşitliğinde 118.sırada gelmektedir (15).

Stearns (16), Batı toplumunda endüstrileşme ve sanayi toplumuna geçişle birlikte, kadınların

statüsünde ve patriarkal ilişkilerin çözülmesinde ilerleme kaydedildiğini belirtir. Slazman, Matathia ve O'reilly (17) ise sanayileşmiş toplumların çoğunda toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yapan yasalar kaldırılmış ve aynı iş karşılığında aynı parayı vermeme, ücret sınırı ve yalnızca erkeklerle açık olan meslek kulüp ve kuruluşları gibi, geleneksel olarak kadını ikinci plana iten toplumsal uygulamaların aşınmış olduğunu ileri sürer.

Üretim yapısında ve iş yaşamındaki değişim, aile içindeki kadın-erkek rollerini de etkilemiştir. Taşradan metropol şehirlere göç eden aileler içinde, ailenin geçimine katkıda bulunmak bir zorunluluk haline gelmiş ve kadınlar, zor ekonomik koşullar nedeniyle çalışmaya başlamıştır. Böylece erkeğin ekonomik bir güç olarak aile içindeki önemi sarsılmıştır. Türk toplumunda kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi, çalışması ve kamusal alanda yer alması, kadın ve erkek arasında geleneksel ataerkilliğin çizdiği sınırları, cinsiyet kimliklerine atfedilen özellik ve alanları değiştirmiştir (12).

Kadınların ekonomik durumlarının iyileşmesi yanında, kürtaj ve doğum kontrolü gibi gelişmeler de kendi vücutları üzerindeki egemenliklerini artırmıştır (18). Bunun yanı sıra Staggenborg (19), tarımsal ekonomiden endüstriyel ekonomiye geçişin, doğum oranının düşmesinde etkili olduğunu savunur. Bunun nedenini tarımsal ekonomide, hane-içi üretim yapıldığı için çok sayıda çocuk yararlı olurken, endüstriyel ekonomide çok sayıda çocuğun aile için yük olması şeklinde açıklar.

Stearns (16), kadınların iş yaşamında belirli kazançlar elde etmiş olsalar da, kitlesel bazda yeni eşitsizliklerle karşılaştıklarını iddia eder. Örneğin kadınların aldığı ücretler, erkeklerin gerisinde kalmaktadır. Kadınlar sekreterlik, hemşirelik, öğretmenlik gibi alanlarda istihdam edilmektedir. İş yaşamında karşılaşılan cinsel taciz kadınları zor durumda bırakmakta ve kadınlar üst düzey yönetici kadrolara yükselmek konusunda kadın olmalarından kaynaklanan engellemeler ile karşılaşmaktadır. Aynı zamanda aile içinde çocuk, yaşlı ve hasta bakımı gibi sorumlulukların çoğu, kadının ikincil rolleri olarak hala kadın üzerindedir. Kundakçı (12)'ya göre erkekliğin ve kadınlığın

birbirlerine zıt konumlanarak birbirlerini tamamlar görülmesi nedeniyle, kadınların yaşamları, erkeklerinkini etkilemeden değiş(e)meyecektir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi, kadınların güçlendirilmesi yalnızca kadınlara değil, erkeklerle de önemli kazanımlar vaat etmektedir (20). Buna göre, kadınlar ve kız çocuklarının hayatlarına kısıtlama getiren ve zarar veren toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı bir düzende yaşamak kaçınılmaz olarak erkekler ve erkek çocuklarının yaşam kalitesini de düşürecektir. Örneğin, erkeklerin büyük bölümü babadır ve bu erkeklerin çocuklarının yarısını kız çocukları oluşturmaktadır. Bazı erkekler çocuklarına tek başlarına ebeveynlik yapmakta ve çocuklarının bakımıyla çok daha yakından ilgilenmektedir. İster tek başlarına, isterse eşleriyle birlikte ebeveynlik yapsınlar, erkekler çocukları için pek çok fedakarlıkta bulunmaktadır ve kızlarının güvenli, özgür ve yeteneklerini geliştirebilecekleri bir toplumda yaşamalarını istemektedir. Bu örnek bile toplumsal cinsiyet eşitliğinin erkekler için de kazançlı olduğunu tek başına göstermek için yeterlidir (21).

Erkek ve kadın kimliği dönemin koşullarına, toplumsal yapıdaki değişime bağlı olarak değişir, ancak özünde kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisine dayanan ataerkil sistem, çağa ayak uydurarak formlarını değiştirir. Bu anlamda bahsedilen değişim, kadın ve erkek arasındaki iktidar formlarının kabuk değiştirmesidir. Yoksa cinsiyet eşitsizliğine dayanan ataerkil sistemin tamamen ortadan kalktığı söylenemez (18).

Sonuç ve Öneriler

Toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir toplum oluşturmak oldukça güçtür. Ancak bunun yanında sorunu geniş perspektifte ele almak ve çözüm yolları aramak önemli bir adım olabilir. Ataerkil sistem, yalnızca kadını değil, erkeği de düzeyde olmasa da baskılıyor. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir değişim her iki cinsiyete de özgürlük ve bağımsızlık sunacaktır. Bu bağlamda başlatılan "erkeklik" çalışmalarının, "kadın çalışmalar" ile birlikte yürütülmesi anlamlıdır.

İletişim: Ayla Korkmaz

E-posta: ayla.korkmaz@gop.edu.tr

Kaynaklar

1. Kramer L. The sociology of gender: a brief introduction. Oxford University Press, s:56, 2010.
2. Ataman H. LGBTT hakları insan haklarıdır. Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları, s:1, 2009.
3. Caranny-Francis A. Gender studies: terms and debates (Elektronik sürüm). Londra: Palgrave Macmillan, s:1-4, 2002.
4. Karapehlivan Şenel F. Tarihsel ve toplumsal süreçte kadın. Toplum ve Hekim, 27(4):246-255, 2012.
5. <http://nedir.ileilgili.org/ataerkil-nedirnedemek-ileilgili-bilgiler.html>, Erişim tarihi: 08 Haziran 2017.
6. <https://www.turkcesozlukler.com/ataerkillik-nedir-ne-demek>, Erişim tarihi: 09 Ocak 2018.
7. Arsoy N. Türk masallarında ataerkillik, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve kadın. Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2011.
8. Aktaş A. Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: erkek egemen bir toplumda kadın olmak. Edebiyat Fakültesi Dergisi, 30(1):53-72, 2013.
9. Seidler V. Unreasonable Men, Masculinity and Social Theory. London: Routledge, s:104, 1994.
10. Lipman-Blumen J. Gender Roles And Power. Englewood Cliffs:Prentice-Hall, s:4, 1984.
11. Yaraman A. Modern ataerkillik toplumsallaşma: "erkeksi", "erkekçi" kadınlar. Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 13-16 Ekim 2009.
12. Kundakçı FS. İktidar, ataerkillik ve erkeklik: Ankara örneğinde erkek akademisyenler üzerine bir çalışma. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007, Ankara.
13. Arat N. Türkiye'de kadın olmak. Say Yayınevi, s:13, 1996.
14. Özücü E. Hukukta kadın ve son gelişmeler. Türkiye'de kadın olmak. Editör: Necla Arat. Say Yayınevi, s:21, 1996.
15. The Global Gender Gap Report 2017, <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2017>, Erişim Tarihi: 19 Kasım 2018.
16. Stearns PN. Be a man males in modern society. New York: Holmes and Meier Publishers, s:11, 1990.
17. Slazman M, Matathia I, O'reilly A. Erkeklerin Geleceği. Çev. Özge Gezerler. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri, s:28, 2005.
18. Ehrenreich B. The decline of patriarchy, constructing masculinity. Berger M, Wallis B, Watson S, ed. What is masculinity? (Elektronik sürüm). New York: Routledge, s:284, 1995.
19. Staggenborg S. Gender, family and social movements. Thousand Oaks: Pine Forge Press, s:14, 1998.
20. Sayer H. Toplumsal cinsiyet eşitliğine erkeklerin katılımı. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2011.
21. Connell RW. The role of men and boys in achieving gender equality, s:12, 2003. <http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/men-boys2003/Connell-bp.pdf>, Erişim tarihi: 08 Haziran 2017.

Düzeltilme:

2018 6. Sayımızda yayımlanan "İzmir'de Bir Devlet Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin İşyeri Zorbalığına Maruz Kalma Durumları ve Yaşam Kalitelerinin Değerlendirilmesi" başlıklı çalışma 2017 6. Sayısında yeniden yayımlanmıştır. Sekreterya hatasından dolayı yapılan yanlışlığı düzeltir okuyucularımızdan özür dileriz.